

3

28/1980

Slovenský národopis

Na obálke:

1. strana: Ján Hála, S krčiažkom. Olej 1947.
4. strana: Ján Hála, Marka Chovančeková, Olej 1947.

Koncovky a ilustrácie v číslе sú kresby Jána Hálu z knihy Podtatranská dedina.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Viera Gašparíková

REDAKČNÁ RADA
Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosáľová, Adam Pranda, Antonín Robek

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

OBSAH

ŠTÚDIE

- Milan Leščák: K niektorým aspektom vývinu slovenskej ľudovej kultúry po roku 1945 365
 Václav Frolec: Dvacet let Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně (MKKKB) 373
 Ján Botík: Bilancia dvadsaťročnej činnosti Československej sekcie Medzinárodnej komisie pre štúdium ľudovej kultúry v oblasti Karpát a Balkánu 385
 Eva Krekovičová: K fenoménu kolektívnosti pri skúmaní folklórnych javov v súčasnosti 393
 Marta Sigmundová: Zobrazenie slovenskej ľudovej kultúry v diele akademického maliara Jána Hálu 415

MATERIÁLY

- Viera Gašparíková: Slovenské humoristické podania v diele Boženy Němcovej a Pavla Dobšínského (K odenia B. Němcovej) 423
 Sigrid Dušeková: Cintorín z 15.—17. storočia v Smoleniciach 433

EAS — POKUSNÉ KOMENTÁRE

- Soňa Švecová: Príbuzenská terminológia na Slovensku 455

ROZHLADY

- Medzinárodná konferencia venovaná jubileu MKKKB (Ján Botík) 470

RECENZIE A REFERÁTY

- Zilinskij, O.: Slovenská ľudová balada v interetnickom kontexte (Andrej Sulitka) 474
 Gusev, V. Je.: Slavianskije partizanskije pesni (Soňa Burlasová) 475
 Barag, L. G. — Berezovskij, J. P. — Kabanikov, K. P. — Novikov, N. V.: Sravnitelnyj ukazatel siužetov (Viera Gašparíková) 477
 Massin: Händlerrufe aus europäischen Städten (Helena Tomečková) 479
 Správa o odmenených štúdiách v Slovenskom národopise 480

BIBLIOGRAFIA

- Milada Kubová: Bibliografia slovenskej etnografie a folkloristiky za rok 1976 481

СОДЕРЖАНИЕ

СТАТЬИ

- Милан Лешчак: Некоторые аспекты развития словацкой народной культуры после 1945 года 365
 Вацлав Фролец: Двадцать лет Международной комиссии по изучению народной культуры Карпат и Балкан (MKKKB) 373
 Ян Ботик: Итоги двадцатилетней деятельности Чехословацкой секции Международной комиссии по изучению народной культуры в области Карпат и Балкан 385
 Ева Крековичова: К феномену колективности при изучении фольклорных явлений в современности 393
 Марта Сигмундова: Изображение словацкой народной культуры в творчестве художника Яна Галы 415

МАТЕРИАЛЫ

Вера Гашпарикова: Словацкие юмористические предания в творчестве Божены Немцовой и Павла Добшинского (К 160 годовщине со дня рождения Б. Немцовой)	423	dem 15.—17. Jahrhundert in Smolenice (Archäologisch-historische Interpretation)	433
Сигрид Душекова: Кладбище 15—17 вв. в Смоленице	433	EAS — VERSUCHSKOMMENTARE	
ЭАС — ОПЫТНЫЕ КОММЕНТАРИИ			
Соня Швекова: Терминология родства в Словакии	455	Soňa Švecová: Verwandtschaftsterminologie in der Slowakei	455
ОБЗОРЫ			
Международная конференция, посвященная юбилею МКККБ (Ян Ботик)	470	RUNDSCHAU	
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ			
БИБЛИОГРАФИЯ			
Милада Кубова: Библиография словацкой этнографии и фольклористики за 1976 г.	481	Die internationale Konferenz dem Jubiläum der MKKKB gewidmet (Ján Botík)	470

INHALT

STUDIEN

Milan Leščák: Zu einigen Aspekten der Entwicklung slowakischer Volkskultur nach dem Jahre 1945	365
Václav Frolec: 20 Jahre Internationale Kommission für das Studium der Volkskultur in den Karpaten und auf dem Balkan (MKKKB)	373
Ján Botík: Bilanz der 20-jährigen Tätigkeit der Tschechoslowakischen Sektion der Internationalen Kommission zum Studium der Volkskultur im Bereich der Karpaten und des Balkans	385
Eva Krekovičová: Das Phänomen Kollektivität bei der Erforschung der Folkloreerscheinungen in der Gegenwart	393
Marta Sigmundová: Die Darstellung der slowakischen Volkskultur im Werk des akademischen Malers Ján Hála	415

MATERIALIEN

Viera Gašparíková: Slowakische humoristische Erzählungen im Werk Božena Němcovás und Pavol Dobinský (Zum 160. Jahrestag der Geburt Božena Němcovás)	423
Sigrid Dušeková: Ein Friedhof aus	

dem 15.—17. Jahrhundert in Smolenice (Archäologisch-historische Interpretation)	433
EAS — VERSUCHSKOMMENTARE	
Soňa Švecová: Verwandtschaftsterminologie in der Slowakei	455
RUNDSCHAU	
Die internationale Konferenz dem Jubiläum der MKKKB gewidmet (Ján Botík)	470
BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE	
BIBLIOGRAPHIE	
Milada Kubová: Bibliographie der slowakischen Ethnographie und Folkloristik für das Jahr 1976	481

CONTENTS

ARTICLES

Milan Leščák: To Some Aspects of the Development of Slovak Folk Culture after the Year 1945	365
Václav Frolec: Twenty Years of the International Commission for the Study of Folk Culture in Carpathian Mountains and in Balcan (MKKKB)	373
Ján Botík: The Bilance of 20 Years Activity of the Czechoslovak Section Attached to the International Commission for the Study of Folk Culture in the Area of Carpathian Mountains and Balcan	385
Eva Krekovičová: The Phenomenon Collectivity During the Research of Folklore Appearances in the Present	393
Marta Sigmundová: Slovak Folk Culture on Pictures of the Academic Painter Ján Hála	415
VARIOUS MATERIAL	
Viera Gašparíková: Slovak Humorous Narratives in the Work of Božena Němcová and Pavol Dobinský (To the 160 th Birthday Anniversary of B. Němcová)	423
Sigrid Dušeková: A Cemetery from the 15 th —17 th Century in Smolenice	433

EAS — EXPERIMENTAL COMMEN-
TARIES

Soňa Švecová: Relationship Terminology in Slovakia . . . . .

455

COMMENTARY

The International Conference Dedicated

to the Jubilee of MKKKB (Ján Bo-
tík) . . . . .

470

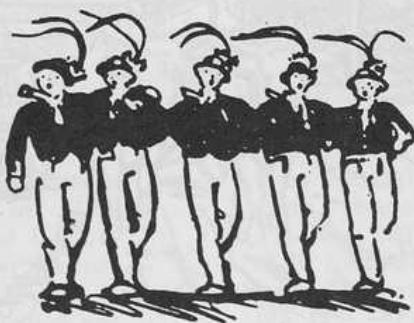
BOOKREVIEWS AND REPORTS

BIBLIOGRAPHY

Milada Kubová: Bibliography of Slo-
vak Ethnography and Folklore for the
Year 1976 . . . . .

481

K FENOMÉNU KOLEKTÍVNOSTI PRI SKÚMANÍ FOLKLÓRNYCH JAVOV V SÚČASNOSTI

EVA KREKOVIČOVÁ

Národopisný ústav SAV, Bratislava

I

1. Problematika kolektívnosti folklórnych javov je v národopisnej literatúre pomerne podrobne rozpracovaná a keďže atribút kolektívnosti je dodnes považovaný za jeden z dôležitých znakov folklóru i ľudovej kultúry vôbec, bádatelia sa k nemu neustále vracajú ako k veľmi dôležitému javu.¹ Kolektívnosť sa chápala na jednej strane ako jeden z fundamentálnych a určujúcich príznakov folklóru (či ľudovej kultúry),² pokiaľ sa týka jeho genézy³ i spôsobu existencie, na druhej strane sa sledovala kolektívnosť ako protiklad k individuálnosti⁴ a v tomto zmysle tiež folklór alebo ľudová tvorba v protiklade k umeniu profesionálemu, vysokému.⁵ Nositelom folklórnych javov bol často bližšie nespecifikovaný abstraktný kolektív, ktorý však vzhľadom na postavenie skúmanej problematiky celkom vyhovoval a nepocitovala sa potreba jeho bližšieho vymedzenia.

2. Je predovšetkým potrebné zdôrazniť skutočnosť, že fenomén kolektívnosti sa viaže vždy na určitého nositeľa (resp. nositeľov). V histórii záujmu o folklór a v histórii folkloristiky ako vedeckej disciplíny zohrávala problematika nositeľa folklórnych prejavov v rôznych obdobiach rôzne dôležité miesto. Jeho konkretizácia sa javí nanajvýš dôležitá a potrebná pri výskumoch sú-

časnosti, najmä pri sledovaní jeho kontextovosti. Takýto výskum možno uskutočniť iba na základe mikroanalytických sond v konkrétnych podmienkach existencie folklórnych javov vo vymedzenom čase a vo väzbe na určitým spôsobom vyčlenených konkrétnych nositeľov. Tým nechceme povedať, že by sa v minulosti vo folkloristickom skúmaní otázke nositeľa nevenovala dostatočná pozornosť.⁶ Chceli by sme iba upozorniť na skutočnosť, že bola orientovaná najčastejšie na veľmi všeobecnú a neurčitú bázu sociálneho zoskupenia označovaného ako „Ľud“, „Ľudová vrstva“, „dedinská pospolitosť“, alebo tiež „kolektív“ určitej dediny, alebo iba „kolektív“ ako taký. Na druhej strane zase možno hovoriť o záujme o jednotlivých nositeľov — spevákov či rozprávačov (napr. Eva Studeničová,⁷ Zuzka Selecká,⁸ Jozef Smolka,⁹ Zuzana Martynková¹⁰), teda vynikajúce osobnosti, ktoré zaujali bádateľov svojím repertoárom a spôsobom interpretácie.

Naproti tomu v niektorých prácach zaoberajúcich sa výskumom fungovania folklórnych prejavov v súčasnosti, najmä pri použití sociologických (prípadne hudobnosociologických) metód výskumu,¹¹ zameriava sa pozornosť bádateľov zase na sledovanie vplyvu jednotlivých sociálnych faktorov v rámci vnútornej differenciácie vymedzeného skúmaného spoločenstva nositeľov (predstavujúcich

sociologickú vzorku respondentov). Skúmaniu fenoménu kolektívnosti a jeho vzťahu k sociálnym skupinám sa v týchto súvislostiach obvykle nevenuje špeciálna pozornosť, alebo si ju jednotliví bádatelia všímajú iba okrajovo.

3. Kvôli úplnosti obrazu chápania fenoménu kolektívnosti vo folkloristickej literatúre — tak folklóru všeobecne, ako aj špeciálne ľudovej piesne — pokúsime sa o jeho načernutie v stručnom prehľade základnej literatúry a stanovíske jednotlivých autorov, ktoré si nerobí nároky na úplnosť informácií, najmä vzhľadom k tomu, že ide o literatúru veľmi rozsiahlu a názory jednotlivých bádateľov sa v mnohých prípadoch prekrývajú, zhodujú. Pôjde nám predovšetkým o vymedzenie tohto termínu u jednotlivých autorov, ako i vyčlenenie nositeľov skúmaných folklórnych prejavov vo vzťahu ku kolektívnosti a sociálnej určenosti. Z množstva bádateľov dotýkajúcich sa vo svojich prácach problematiky kolektívnosti sme vybrali iba niektorých, pričom výber bol determinovaný zámerom našej práce.

3. 1. A. van Gennep vo svojej práci *Manuel de folklore français contemporain*¹² chápe fenomén kolektívnosti pri skúmaní folklóru ako jav dôležitý predovšetkým v protiklade k individuálnosti. Kolektív poníma ako pojem abstraktný, nespája ho so žiadnou konkrétnou formou nositeľov folklóru a poukazuje na potrebu skúmania kolektívnosti a individuálnosti v rovine psychológie. Odlišuje rovinu sociálneho rozvrstvenia nositeľov folklóru od kolektívu, pričom pri charakterizovaní vzťahu nositeľov a folklóru vyčleňuje niekoľko hierarchicky usporiadaných, sociálne determinovaných „prostredí“, ktoré označuje ako primárne, sekundárne, terciálne atď. až k indivíduu. Jednotlivé prostredia vyčleňuje geograficky, sociálne, právne, intelektuálne, ďalej podľa pohlavia (muži — ženy), prípadne podľa špeciálnych sociálnych skupín (vojaci,

galejníci, väzni, deti, atď.). Na vrchole tejto hierarchie stojí podľa A. v. Genepa národ. Jednotlivé sociálne skupiny však u neho netvoria ucelený systém, ide tu iba o naznačenie určitej vnútornnej sociálnej diferenciácie národa, a tak tiež sa nesnaží o bližšie špecifikovanie vzájomného vzťahu jednotlivých sociálnych vrstiev navzájom, ani vo vzťahu k fenoménu kolektívnosti. Jeho prístup k skúmaniu folklóru cez nositeľov vychádza z chápania folkloristiky ako vedy biologickej a možno ho označiť ako aktuálny a podnetný i pre dnešný výskum súčasnosti.

P. Bogatyrov vo svojich právach na jednej strane stotožňuje termín kolektív a spoločenstvo¹³ a používa oba termíny ako synonymá — chápe teda dedinské spoločenstvo ako celok, kolektív.¹⁴ Na druhej strane zase zdôrazňuje dôležitosť skúmania spoločenstva (kolektívu), avšak chápe ho ako významný atribút znakovosti folklórneho prejavu, konkrétnie piesne, vo vzťahu k jeho funkcií. Je to podľa neho „znak, umožňujúci rozeznat sociálnu skupinu.“¹⁵ Pritom pri sociálnom členení z hľadiska piesňového repertoáru zdôrazňuje tieto sociálne determinanty vo vnútri dedinského spoločenstva: dedinskí remeselníci a sedliaci, bohatí a chudobní sedliaci, odlišnosť pohlaví a napokon vekové vrstvy: „... jsou písne, které po celé generace zpívá mládež, a jiné zpívané do spělými... Na druhé straně je třeba odlišit písne, které nyní zpívají jen staří lidé, ale takové vymezení není konstantní; v různých generacích nemusí být stejné. Dnes např. mohou dospělí zpívat písne, které zpívali zamlada, a které nynější mládež už nezpívá.“¹⁶ Vidíme tu teda odlišovanie fenoménu kolektívnosti a sociálnej determinovanosti, pričom druhú z rovín spája P. Bogatyrov s rovinou znakovou a upozorňuje na jej dynamický charakter, kým prvá (kolektívnosť) je rovina spoločenstva ako celku.

Pri špecifikovaní úlohy kolektívnu v procese fungovania folklórnych javov vyzdvihuje uvedený autor pôsobenie kolektívu ako cenzora, nositeľa či ochrancu noriem tradície. Zároveň spája kolektív s určitým konkrétnym regiónom alebo lokalitou, teda podriaďuje chápanie kolektívu regionálnemu či lokálneemu charakteru rozvrstvenia fenoménov ľudovej kultúry. Kolektív tak zároveň reprezentuje určitú krajinu, regionálnu znakovosť kultúrnych špecifík, ktorých prejavom sú kolektívne normy a štýl s nimi spätý; „Tento fakt, že tvorci ľudového umenia sú obmedzení prísnym rámcom noriem a štýlu, dovoľuje znalcovi ľudového umenia a miestnemu obyvateľstvu ľahko určiť, na ktorom mieste bolo vytvorené dané dielo ľudového umenia.“¹⁷ Kolektív má teda vždy svoju konkrétnu podobu vo forme určitého spôsobom vymedzeného spoločenstva nositeľov kultúrnych prejavov.

V štúdii *Tradícia i improvizácia v narodnom tvorčestve*¹⁸ stavia P. Bogatyriov kolektívnosť do protikladu k individuálnosti. Vo vzťahu k improvizácii viazanej v ľudovej tvorbe predovšetkým na individuálny prejav chápe P. Bogatyriov kolektív ako rovinu hierarchicky nadradenú indívudu a zdôrazňuje jeho úzku späťosť s tradíciou.

A. Melicherčík sa zaoberal predovšetkým otázkou kolektívnosti ako základnej kategórie národopisného bádania. Hovorí o národopise ako o „vede o javoch kolektívnych“¹⁹, pričom chápe folklór tiež ako jav sociálny, zdôrazňujúc jeho sociálnu funkciu. Pritom — rovnako ako P. Bogatyriov — kolektívnosť spája predovšetkým s tradíciou, naproti tomu sociálnu určenosť, podmienenosť folklórnych javov dáva do súvisu najmä s ďalším znakom folklórnej tvorby, ktorým je *variabilita*. Kolektív žijúci vo folklórnom prostredí sa snaží odlišiť od masy (práve jeho úzkou späťosťou s tradíciou), avšak pri kolektíve A. Melicherčík zostáva v rovine všeobecnej,

abstrahovanej. Zároveň poukazuje na potrebu skúmania nositeľov folklórnych javov v konkrétnych podmienkach ich existencie, pričom zdôrazňuje otázku vzťahu kolektívu a indívuda. Upozorňuje na nevyhnutnosť skúmania nositeľov nielen v dedinskem prostredí a hovorí o skupinách nositeľov „sociálne určených“, ako sú remeselníci, robotníci, sedliaci, úradníci ap., alebo o „skupinách mentalitných“ (športovci, spolkári, zberatelia známok a pod.). U neho nachádzame tiež upozornenie na potrebu štúdia nositeľov na základe odlišnosti podľa veku a pohlavia.²⁰

V práci *Tradičné a netradičné v ľudovej kultúre*²¹ A. Melicherčík vyzdvihuje úlohu spoločenskej funkcie kultúry a dôležitosť jej skúmania v národopise.

Pri bližšom vymedzení úlohy kolektívu v procese fungovania folklórnych prejavov podľa neho „kolektívna rola folklórneho prostredia spočíva vo výbere, v pretvorení a v novom podaní faktov vstupujúcich do folklórnej štruktúry.“²² Fenomén kolektívnosti hľadá predovšetkým vo sfére folklórneho vedomia a v rovine znakovej. V tejto súvislosti hovorí o „folklorizovaní materiálu na úzadí noriem, platných v danom kolektíve“,²³ ako i o tom, že „v rámci daného kolektívu sú všetky znaky arbitréne a kolektívne záväzné.“²⁴ Kolektívnosť chápe teda ako jeden zo základných, všeobecných, abstrahovaných znakov spôsobu existencie folklóru. Prejavuje sa najmä vo sfére folklórneho vedomia v podobe noriem a znakového systému, pričom autor zdôrazňuje väzbu kolektívnosti folklórnych javov na tradíciu a sociálnu determinovanosť dáva do súvisu s variabilitou.

Kolektívnosť ako fundamentálny znak existencie a fungovania ľudovej kultúry v dynamickom, vývinovom ponímaní z aspektu synchrónie a diachrónie rozpracoval M. Leščák.²⁵ Kolektívnosť vidí vo sfére povedomia a rozlišuje dve

roviny kolektívneho vedomia: „aktuálne kolektívne poznanie“, predstavujúce vlastné rovinu synchrónnu, a „kolektívnu pamäť“, diachrónne premietnutie kolektívneho mechanizmu fungovania javov ľudovej kultúry v povedomí. Považuje za dôležitý výskum „kolektívnych noriem“, ktoré podľa neho „odrážajú dialektický vzťah medzi kolektívou pamäťou a aktuálnym kolektívnym poznaním.“ Opäť tu máme do činenia s abstrahovaným kolektívom ako významným činiteľom v mechanizme fungovania folklóru i ľudovej kultúry vôbec. Autor tiež upozorňuje na existenciu a potrebu skúmania tohto kolektívu v konkrétnych podobách, hovorí o „fungovaní kolektívnych všeobecne platných noriem v konkrétej sociálnej skupine (konkrétny kolektív ako expedient a perciipient)“.

3.2. V etnomuzikologickom bádaní sa vo všeobecnosti špecifikovaniu a bližšiemu skúmaniu fenoménu kolektívnosti venovala menšia pozornosť ako pri štúdiu prozaického folklóru. Jednotliví bádatelia si túto problematiku všímali skôr iba okrajovo a predovšetkým v širších súvislostiach, hoci nemožno povedať, že by sa nedoceňoval význam tohto atribútu pri fungovaní hudobného folklóru.

B. Bartók sústredí svoju pozornosť na maďarskú „sedliacku hudbu“, zdôrazňuje kolektívny princíp jej vzniku a spôsobu existencie, i keď priamo nepoužíva termín kolektív. Kolektívnosť vidí predovšetkým v podobnosti psychiky nositeľov ľudových piesní: „... Ak na danom území, alebo v kraji majú jednotliví sedliaci príbuzné psychické ustrojenie, je prirodzené, že postupné premeny mnohých jednotlivcov s podobnými psychickými vlastnosťami vytvárajú jednotný typ.“²⁶

Na kolektívnosť ako na dôležitý atribút folklórnej tvorby v spojení s tradíciou poukázal pri skúmaní slovenských ľudových piesní J. Kresánek, ktorý

upozorňuje na skutočnosť, že v ľudovom kolektíve „subjektívne cítenie musí ustúpiť cíteniu celku, ba nielen súčasnému celku, ale cíteniu i doterajších celkov.“²⁷ V súvislosti s jeho teóriou vývinu hudobného myslenia rozpracovanou na slovenskom piesňovom materiáli možno tiež spomenúť, že hudobné myslenie ako základ vývinu slovenskej ľudovej hudby spája s abstraktným kolektívom, ktorému sa podriaďujú jednotlivé individuálne prejavy.

Vo vzťahu k jednotlivým žánrom slovenskej ľudovej piesne všíma si kolektívnosť ich pestovania S. Burla so v á,²⁸ spájajúc kolektívny prejav predovšetkým s oblasťou piesní viazaných príležitosťami. Hovorí pritom o kolektívnom prejave alebo o jeho modifikovanej forme, ktorou je „individuálny prejav v rámci noriem a vzorov tradičných v danom spoločenstve.“²⁹ Vidíme tu teda opäť ponímanie fenoménu kolektívnosti prejavujúceho sa predovšetkým vo sfére folklórneho povedomia vo forme noriem a vzorov platných pre určité spoločenstvo. V uvedenej práci autorka zároveň dáva kolektívnosť do súvisu s vývinovými štádiami ľudovej piesne na Slovensku. Upozorňuje na uvoľňovanie kolektívnych väzieb v hudobne novej vrstve ľudových piesni.³⁰ Tieto zistenia týkajúce sa funkčne viazaných piesní (konkrétnie obradových, výročných i rodinných, a tiež niektorých piesní tanečných) korešpondujú s výsledkami nášho výskumu súčasného piesňového repertoáru vo Východnej.³¹ Čo sa týka piesní novouhorských, repertoár tejto lokality nevyznieva tak celkom jednoznačne, i keď tu možno vybadať náznaky spomínanej tendencie (ako prvoradá sa nám tu totiž javí funkčnosť týchto piesní — napr. piesne tanečné, z ktorých mnohé možno zaradiť k novouhorským, väčšinou tvoria kolektívne viazanú súčasť repertoáru).

3.3. Osobitný príspevok k skúmaniu kolektívnosti folklóru predstavuje práca

V. Je. Guseva *O kollektivnosti v folklore*,³² nadväzujúca na viacročné diskusie okolo folklóru v sovietskej folkloristike,³³ charakteristická veľkou problémovou šírkou záberu skúmanej problematiky, ale aj niektorými novými pohľadmi. Prináša zároveň sumarizovanie a kritické zhodnotenie dovtedajších názorov na fenomén kolektívnosti a bibliografiu k tejto problematike. Vidíme tu opäť, že kolektívnosť sa dáva do súvisu s tradíciou, s folklórnošťou v dynamickom chápaniu tohto slova. V. Je. Gusev považuje kolektívnosť za jedno z kritérií folklórnosti skúmaných javov bez ohľadu na historickú etapu výskytu: „... menia sa formy kolektívnej tvorby, no nemizne samotná kolektívnosť“.³⁴ Je tu tiež upozornenie na vzťah kolektívnosti a individuálnosti, podčiarkujúce dialektickú jednotu masovej a osobnej tvorby, pričom autor zdôrazňuje dôležitosť žánrovej podstaty folklórnych útvarov. Prvoradú úlohu kolektívu v procese tradovania folklóru vidí V. Je. Gusev vo vytváraní umeleckých vzorov, výrazových prostriedkov a kolektívnych noriem. Kolektív v konkretizácii na určitú špecifickú vrstvu nositeľov spája s ľudom („narod“), teda z hľadiska bližšej sociálnej určenosťi ho nešpecifikuje, zostáva v rovine viac-menej abstraktnej.

Zaujímavé je však jeho sledovanie kolektívnosti vo vzťahu k interpretácii folklórnych žánrov. V súvise s konkrétnou formou interpretácie hovorí V. Je. Gusev o tzv. *kolektívnosti v bezprostrednom prejave*, viazané vždy na konkrétnego interpreta (resp. interpretov), predstavujúcej teda rovinu konkrétnej podoby kolektívu. Autor rozlišuje ďalej chápanie *kolektívnosti ako tvorivého procesu a kolektívnosti ako estetickej kategórie*. Vidíme tu teda ponímanie kolektívnosti ako abstrakcie, všeobecne platnej pre všetky historické obdobia v podobe všeobecného zákona folklóru: „Kolektívnosť ako estetická kategória — to je už

realizovaný tvorivý proces. Vzniká z nekonečného množstva „mikroprocesov“ kolektívnej tvorby, prebiehajúcich v umeleckej praxi rôznych kolektívov — od neveľkej skupiny ľudí bezprostredne spojených navzájom životnými podmienkami až po veľké sociálne skupiny, triedy, etnickú tvorbu, medzinárodné asociácie.“³⁵

Spomínaná práca V. Je. Guseva predstavuje ucelený pohľad na fenomén kolektívnosti folklórnych javov. Prinosom je najmä jeho chápanie kolektívnosti v rôznych rovinách skúmania a odlišovanie jej abstraktnej (kolektívnosti ako estetická kategória) a konkrétnej formy (kolektívnosť v bezprostrednom prejave). Pritom prvú rovinu spája s historicky sa nemeniacim všeobecným kritériom folklóru a druhú dáva do súvisu s interpretáciou. Vysvetľovanie kolektívnosti chápe v rovine všeobecnej, a preto sa bližšie nezaoberá problematikou vzťahu sociálnej diferenciácie nositeľov a fenoménu kolektívnosti. Naznačuje však, že kolektívnosť ako estetická kategória predstavuje rovinu nadradenú konkrétnym kolektívm, teda spoločenstvám, v ktorých prebiehajú procesy fungovania folklórnych útvarov.

3.4. Práce zaoberajúce sa výskumom folklórnych prejavov v súčasnosti prinášajú predovšetkým konkrétné pozorovania na základe terénnych výskumov vo vymedzenom prostredí nositeľov. Zdôrazňuje sa v nich vo všeobecnosti moment vnútornej sociálnej členitosti a rôznorodosti daného konkrétneho spoločenstva a sleduje sa jej odraz na fungovaní skúmaných kultúrnych prejavov.

Zaujímavý výsledok výskumu zaoberajúceho sa dosahom jednotlivých sociálne determinovaných faktorov na piesňový repertoár a jeho spôsob existencie v širšom zábere predstavuje práca nemeckého bádateľa E. Klusena, sledujúca problematiku súčasnej spevosti obyvateľov NSR,³⁶ ktorý zistil ur-

čité súvislosti medzi repertoárom piesní a sociálnymi faktormi, pričom bral do úvahy hudobné i mimohudobné determinenty. Problematikou kolektívnosti, ani ľudovosti či folklórnosti skúmaných javov sa však v práci špeciálne nezaoberá.

Pri celkovom charakterizovaní súčasného folklóru B. Beneš vo svojich úvahách dospieva ku kolektívному preberaniu a reprodukovaniu ako dôležitému faktoru pri vymedzení ľudovosti, folklórnosti skúmaných javov: „Zásada kolektivního přejímání a reprodukce je rozhodujícím kriteriem zaručujícím skutečnou lidovost různým způsobem vzniklého dila.“³⁷

Fenomén kolektívnosti aj v tejto rovine skúmania vystupuje v protiklade k individuálnosti.³⁸ M. Lescák v rámci empirického výskumu súčasných kolektívnych estetických noriem na príklade humoristického rozprávania zároveň naznačuje vzťah kolektívnosti k jednotlivým sociálnym vrstvám v skúmanom spoločenstve (chápe teda kolektívnosť a sociálne rozvrstvenie ako dve roviny) a k individuu: „Hierarchia individuálnych estetických postojov býva priamo závislá od diferenciácie a hierarchie spoločenského rozostavenia (roly) v rámci kolektívu. Folklórne kolektívne estetické normy majú platnosť pre celý kolektív.“

II

4. Vo všeobecnosti možno povedať, že jednotliví bádatelia pri štúdiu ľudovej tvorby napospol vychádzali z fenoménu kolektívnosti, i keď — najmä etnomuzikológovia — nie vždy tento termín používali. Dávali pritom kolektívnosť do súvisu s rôznymi jej prejavmi, prípadne ju stavali ako protiklad k iným prejavom existencie skúmaných javov. Nemáme v úmysle v ďalších úvahách zaoberať sa celou šírkou problematiky kolektívnosti vo folklóre, na ktorú sme sa snažili poukázať v prehľade názorov jed-

notlivých bádateľov. Zameriame sa iba na niektoré vybrané aspekty spomínamej problematiky, aktuálne predovšetkým z hľadiska výskumu súčasnosti.

Tu nám vystupuje do popredia otázka skúmania nositeľov ako sociálne viac alebo menej diferencovaných spoločenstiev ľudí, pri vymedzení a charakterizovaní ktorých už akosi neidentifikovaný, bližšie nešpecifikovaný kolektív celkom nestačí. Nech už si totiž prostredie pre štúdium vymedzíme akokoľvek úzko alebo široko (jedna sociálna skupina — napr. rolníci, lesní robotníci, remeselníci, robotníci, študenti — či jedna lokalita, región alebo národ), vždy tu ide o prostredie určitým spôsobom sociálne diferencované a táto diferenciácia bude mať zrejme aj určitý vplyv na „kolektívny“ prejav žijúci v danom prostredí. V tomto príspevku by sme chceli sledovať kolektívnosť práve z tohto pohľadu — vo vzťahu k vnútornnej sociálnej differenciácii nositeľov. Pôjde nám teda o bližšie určenie vzájomnej väzby kolektívnosti a sociálnej diferencovanosti pri existencii folklórnych (ale i nefolklórnych) javov v súčasnosti, ktoré sú predmetom záujmu folkloristiky, a mesta fenoménu kolektívnosti v súčasnom fungovaní týchto javov. Vychádzame pritom z konkrétneho terénnego výskumu súčasného piesňového repertoáru jednej lokality (Východná, roky 1972—1976). Aký je teda vzájomný vzťah kolektívnosti a sociálnej štruktúry nositeľov skúmaných folklórnych javov?

5. V uvedených súvislostiach treba mať na zreteli skutočnosť, že vnútorná sociálna differenciácia skúmaných spoločenstiev nositeľov zohrávala v rôznych historických obdobiach odlišnú úlohu. Na základe výskumov súčasného trendu zmien sociálnej štruktúry možno predpokladať, že v predchádzajúcich obdobiach historického vývinu spoločnosti nebola vnútorná sociálna diferenciácia lokálnych spoločenstiev natoľko výrazná ako v súčasnosti,³⁹ a to tak v dedin-

skom, ako aj v mestskom prostredí. Tento predpoklad sa týka najmä zamestnania, v mestách vystupujú do popredia aj iné determinanty, napr. vzdelanie. V dedinskem prostredí potvrdzuje túto skutočnosť napr. výskum P. Salnera v Riečnici (okr. Čadca), ktorý na základe výpisov z matriky zostavil časové tabuľky profesionálnej štruktúry mužov i žien v skúmanej obci (roky 1919—1945, 1945—1956 a 1957—1967), potvrdzujúce jednoznačne uvedený predpoklad.⁴⁰

Z mestského prostredia môže byť príkladom porovnania Štatistických ročeniek Bratislav. Vnútorná členitosť sociálnej štruktúry je teda v súčasnom období faktorom oveľa dôležitejším ako v minulosti. Štúdium súčasnosti kladie tak pred nás problém, aký je odraz tejto diferenciácie v konkrétnych kultúrnych prejavoch skúmaného spoločenstva, a najmä to, nakoľko a ako rýchlo nachádzajú reálne zmeny v sociálnej a kultúrnej sfére odraz vo folklórnom povedomí. Na druhej strane, aj keď sú sociálne vrstvy vo vnútri skúmaného lokálneho spoločenstva v súčasnom období diferencovanejšie, povedomie „kolektívnosti“ (v zmysle príslušnosti k širšiemu spoločenskému celku ako primárne sociálne skupiny, prípadne skupiny líšiace sa navzájom podľa veku, pohlavia, zamestnania, vzdelania atď.) existuje aj v súčasných podmienkach a môžeme ho terénnym výskumom zistiť v rôznych jeho prejavoch. Ide — samozrejme — o problematiku veľmi zložitú a zasahujúcu prakticky do všetkých oblastí zložitého komplexu, aký predstavuje ľudová kultúra v súčasnosti. Pokúsime sa preto o jej uchopenie cez jeden konkrétny prejav, ako sme to už vyššie spomenuli.

III

6. Čo vlastne môžeme považovať v lokálne vymedzenom spoločenstve za kolektívne? Kedže piesňový repertoár skúmaného celku nositeľov (lokality) sa

vo svojej závislosti od sociálnych väzieb, sociálnej štruktúry daného spoločenstva člení na menšie jednotky, ktorá rovina tu predstavuje a reprezentuje kolektív? Predovšetkým je potrebné ujasniť si otázku, či ide pri kolektívnosti v zmysle národopisne ponímanej kategórie o fenomén nezávislý, autonómny vo svojom vzaťahu k sociálnemu rozvrstveniu, teda o inú rovinu pohľadu, alebo ho treba stotožniť so spoločenstvom vôbec (v akejkoľvek forme). Na prvý pohľad sa môže zdaf, že ide iba o záležitosť terminologickú, avšak pri konkrétnom štúdiu problematiky fungovania kultúrnych prejavov v súčasnosti považujeme vyjasnenie tejto otázky za dôležité.

7.1. V uvedených súvislostiach kolektívnosť vystupuje ako vlastnosť skúmaného spoločenstva nositeľov ako celku, systému, a prejavuje sa ako fenomén tohto celku (hoci skúmaný celok môže byť vymedzený i na základe sociálnych väzieb) najmä vo sfére kultúrnej. Pri sledovaní kolektívnosti kultúrnych prejavov je sice potrebné skúmať kolektívnosť v súvisе so sociálnym rozvrstvením daného spoločenstva, avšak ide tu o dve roviny skúmania. Kolektívnosť vystupuje do popredia pri pohľade na jav ako celok — systém (máme tu na mysli systém nositeľov a jeho odraz v kultúrnych prejavoch) — a sociálna diferenciácia zase z hľadiska procesuálnosti tohto systému, čiže predstavuje už vzájomné vzťahy a pôsobenie zložiek celku.

IV

7.2. Kolektívnosť teda môžeme označiť vo všeobecnosti ako jav vlastný spoločenstvám rôznej veľkosti a vzájomnej spätosti jednotlivých členov. Dané spoločenstvá však musia splňať určité podmienky, aby ich bolo možné považovať za kolektívy. Od týchto podmienok závisí potom miere kolektívnosti

skúmaného spoločenstva, ktorá sa nám javí z hľadiska folkloristiky ako veľmi dôležitá a môže sa prejavovať vo sfére kultúrnej v rôznych formách. Nie sú to teda iba náhodné zoskupenia jednotlivcov, ale skupiny, v ktorých sú jednotliví členovia navzájom viazaní špecifickými vzťahmi. Z hľadiska folkloristiky sa nám ako jeden z dôležitých atribútov, na základe ktorého môže spoločenstvo ľudí vytvoriť určitý kolektív, javí existencia istej stability kontaktu,⁴² a to v dedinskom, ako i v mestskom prostredí.

7.3. Termín *kolektívny* chápeme teda ako kategóriu nadradenú vnútornej sociálnej diferenciácií nositeľov (ktorú predstavuje sociálna štruktúra, stavba sociálneho systému). Je závislý od skúmaného vymedzeného celku (systému nositeľov) — teda napr. lokality, širšej oblasti, ale tiež menších sociálnych zoskupení. Kolektívnosť môžeme v tomto zmysle označiť za variantného výrazu. Je všeobecnením základných charakteristík jednotlivých častí skúmaného systému a zároveň je to ten článok, ktorý spája, navzájom viaže jednotlivé jeho časti. Teda je vlastnosťou, atribútom systémovosti skúmaného javu (v našom prípade piesňového repertoáru). Takto ponímaný fenomén kolektívnosti predstavuje atribút systémovosti vymedzeného spoločenstva ľudí a v zmysle invariantného výrazu sa premieta do roviny kultúrnych prejavov, ktorých je toto spoločenstvo nositeľom. Kolektívnosť možno skúmať na základe konfrontácie oboch týchto rovín a je výrazom závislosti skúmaných kultúrnych prejavov od daného sociálneho systému nositeľov ako celku (kolektívu ľudí).⁴³ Predstavuje abstraktívnu rovinu skúmania vzťahu nositeľov a sledovaného kultúrneho (folklórneho) javu. Jeho konkrétna forma je závislá od skúmateľa a jeho zámeru, ktorým je určované vymedzenie skúmaného objektu.

Vychádza principiálne z fenoménu cestnosti, a teda systémovosti. Práve tento prístup umožňuje na rôznych úrovniach formulovanie alebo sledovanie určitých všeobecne platných spôsobov správania sa systému, jeho spôsob a mieru organizácie. V tomto zmysle ho môžeme označiť za ukazovateľ a miery systémovosti skúmaného javu v prostredí jeho existencie.

7.4.0. Určité charakteristiky v spôsobe života vymedzeného kolektívu vystupujú v skúmanom čase ako znaky reprezentujúce daný kolektív ako celok. Je to predovšetkým vedomie príslušnosti k tomuto celku. V dedinskem prostredí je toto vedomie príslušnosti k lokalite (*Východnania*, *Važtania*, *Tepličaná* a pod.) alebo k regiónu (*Horehronci*) veľmi silné. Je viazané na reálne existujúce, alebo iba v povedomí zdôrazňované a uvedomované kultúrne charakteristiky, ktoré sú vlastné členom daného spoločenstva a ktoré členovia spoločenstva pocitujú ako vlastné (*to je naše, východnianske*). Treba pritom spomenúť skutočnosť, že mnohé kultúrne prejavy považované v povedomí daného spoločenstva za jemu vlastné často v skutočnosti nie sú špecifické iba preň, alebo sa im vo vedomí prisudzuje neúmerne veľký význam. V tejto súvislosti možno spomenúť ako príklad zistenia S. Švecovej, ktorá vo svojej práci *Kopanicové sídla a dedina*⁴⁴ pozorovala podobné skutočnosti vo vzťahu kolektívu centrálnej obce k obyvateľom kopanic (Jedľové Kostolany, okr. Topoľčany).

7.4.1. Tieto príznaky fungujú tiež ako javy prezentujúce daný kolektív navonok — sú to predovšetkým tie prejavy, ktoré sú pre dané spoločenstvo reálne špecifické. Mnohé z týchto prejavov, v povedomí nositeľov pocitovaných ako vlastných, sú výrazom všeobecne platných tendencií a iba časť z nich je skutočne špecifická pre daný celok nositeľov. Ich konkrétne formy

a prejavy sa časom menia, povedomie kolektívnej príslušnosti však predstavuje veličinu relativne stabilnú, resp. meniacu sa pomalšie. Toto povedomie je viazané predovšetkým na tradiciu (ako sa to dodnes vo folkloristickej literatúre zdôrazňuje)⁴⁵, a preto pri snahe o bližšie vymedzenie kolektívnosti sa pre nás javí ako dôležité a podstatné.

7.4.2. V súvise s týmito skutočnosťami charakterizujúcimi fenomén kolektívnosti v súčasnosti je teda potrebné rozlošovať skutočnosti zistené pozorovaním reálne existujúcich konkrétnych kultúrnych prejavov kolektívnosti skúmaného spoločenstva a skutočnosti získané na základe výskumu povedomia členov spoločenstva. Je pritom zaujímavé, že niektoré kultúrne javy (môžeme to badať i v prípade piesňového repertoáru — napr. piesne, ktoré možno označiť ako celonárodné, známe vo všetkých oblastiach Slovenska v dôsledku pôsobenia masmédií a pod.) v súčasnom období platné pre celé Slovensko, teda tie, v ktorých sa prejavuje určité stieranie lokálnych či regionálnych osobitostí, a ktoré vlastne unifikujú jednotlivé lokality či oblasti, vo folklórnom povedomí fungujú stále ako javy lokálne alebo regionálne a nositelia ich ešte vždy poctujú ako špecifické.

7.4.3. Výrazom kolektívnosti je ďalej v danom spoločenstve súbor viac alebo menej uvedomelých, viac či menej záväzných noriem, hodnot a vzorov správania sa, etiky atď., hodnotových orientácií, ktorým sa jednotliví členovia spoločenstva podriaďujú. Z hľadiska sociálnej psychológie skupinová norma predstavuje „pravidlo, ktoré stanovuje postoje a činnosti očakávané v daných okolnostiach od členov a ktoré špecifikuje dôsledky ich dodržania a nedodržania. Ak sa má pravidlo správania stať normou, musí ho prijať väčšina členov skupiny. . . Normy predpisujú aj to, ako sa majú členovia skupiny správať, aj to, ako majú myslieť.“⁴⁶

V prípade kolektívnych noriem treba upozorniť na skutočnosť, že napriek určitej tendencii k stabilité nejde o fenomén nemenné alebo o uzavretý systém, ale že „stabilita kolektívnych noriem je javom relativným, pretože ich objektivizované formy netvoria v synchronickom priereze uzavretý systém, vzhľadom na rozdielnú genézu a rozdielny dynamizmus vývoja jednotlivých štruktúr.“⁴⁷ K ich zmenám dochádza jednak pôsobením jednotlivcov, osobnosti, jednak vplyvom vonkajších podmienok existencie — teda okolia systému — folklórnej tvorby, ktorá citlivoreaguje na okolité systémy (spôsob života nositeľov, celková kultúrna a sociálna sféra) a ich zmeny.

V

8. Pri konkrétnom sledovaní piesňového repertoáru jednej lokality môžeme potom hovoriť

a) o kolektívnosti ako determinante v z f a h u s p o l o č e n s t v a n o s i t e l o v a s k l a d b y r e p e r t o á r u ako celku a z toho hľadiska vyčleniť v zistenej súbore piesňových jednotiek (modeli) určitú časť, fungujúcu v skúmanom čase ako invariantné jadro, tvoriace organizovaný systém. Nie všetky prvky skúmaného celku premietnuté do oblasti kultúrnych javov (v našom prípade je ním piesňový repertoár a jednotlivé prvky piesne) možno označiť ako kolektívne. Jeho jednotlivé prvky sú organizované v systéme celku viazaného pamäťou závislosti na aktívnom pestovaní nositeľmi. Je to jadro repertoáru, ktoré je vlastné, spoločné a známe všetkým vrstvám vymedzeného sociálneho systému nositeľov. Odraz tohto jadra repertoáru nachádzame vo folklórnom povedomí nositeľov repertoáru. Jeho existencia je v povedomí spoločenstva viac alebo menej uvedomelá.

b) Určité prejavy fungovania invariantného principu kolektívnosti môžeme badať nielen v skladbe repertoáru,

ale tiež vo vzoroch, rešpektovaných pri konkrétnnej interpretácii piesní, teda pri tvorbe konkrétnych variantov. Invariant známeho repertoárového fondu (jadra repertoáru) teda predstavuje zároveň vzor, podľa ktorého sa vo všeobecnosti riadi spôsob interpretácie týchto piesní a hodnotenie interpretácie nositeľmi (*spieva sa po východniansky, na važeckú nôtu, na násť tón a pod.*). V procese variability piesní potom zohrávajú svoju úlohu jednotlivé sociálne determinované vrstvy nositeľov (širšie skupiny vekové, podľa pohlavia, zamestnania, atď., ale najmä konkrétnie interpretačné zoskupenia) a jednotlivci. V tejto súvislosti možno spomenúť pozorovanú skutočnosť, že interpreti si pri realizácii piesní často veľmi silne uvedomujú a zdôrazňujú nepatrné odlišnosti v detailoch pri porovnávaní spôsobu interpretácie tých istých známych piesní rôznymi spevákmi. Napr. vo Východnej spôsob spievania trávnic (tzv. piesní *polianskych*) starými ženami (nad 50—60 rokov) — *po staroversky* — a mladými (okolo 30-ročnými), prípadne členkami folklórnej skupiny. Odlišnosti pri interpretácii tých istých piesní sú z hľadiska ich melodiky celkom bezvýznamné a detailné. Staršie ženy si ich však uvedomujú a upozorňujú na ne: *To teraz tie mladie ženy už tak nevedia spievať tie polianske* (r. 1975).

c) Rovnako však môžeme ako kolektívne vlastníctvo označiť aj invariantný funkčný model repertoáru (jadra i okrajových častí), existujúci v povedomí nositeľov v podobe funkčno-štrukturálnej schémy, v ktorej má každá jednotka ako súčasť repertoárového celku svoje miesto vymedzené primárной funkčnosťou.⁴⁸ Inak povedané, vo folklórnom povedomí nositeľov repertoáru vytvárajú jeho jednotlivé prvky (piesňové jednotky) určitú štruktúru, ktorú vyjadruje ich klasifikácia, vnútorné členenie, priraďujúce piesňam (alebo skupinám piesní, piesňovým druhom či žánrom) jednu funkciu, vy-

stupujúcu spravidla, ale nie výhradne, ako dominantnú. Nie v každom lokálne vymedzenom spoločenstve je táto klasifikácia rovnako výrazná.⁴⁹

d) Vyššie spomínaná funkčná štruktúra repertoáru existujúca vo folklórnom povedomí nositeľov nie je mechanickým, presným odrazom reálneho fungovania piesní v rámci konkrétnej funkčnosti. Táto sa realizuje už v rovine folklórnej komunikácie⁵⁰, teda v malých skupinách, ktoré predstavujú konkrétnie interpretačné zoskupenia, alebo niekedy (zriedkavejšie) pri sólovej interpretácii (spievanie pre seba) v rovine indivídua. Táto rovina existencie piesňového repertoáru (konkrétna funkčnosť) patrí už do oblasti sociálnych väzieb vo vnútri skúmaného lokálneho spoločenstva (kolektívu). Ide tu teda už o inú rovinu, rovinu variabilnosti repertoáru. Konkrétna funkčnosť tak predstavuje dynamickú zložku fungovania repertoáru a je charakteristická predovšetkým polyfunkčnosťou (k funkcií — najčastejšie jednej — vyčlenenej primárnej funkčnosťou sa v konkrétnej realizácii piesne pridávajú funkcie ďalšie, v závislosti od situácie).

8.1. Považujeme preto za veľmi potrebné skúmanie folklórneho povedomia aj vo vzťahu k funkčnej štruktúre piesňového repertoáru, najmä označovanie piesní nositeľmi či interpretmi. Pritom je pri ekologickom skúmaní vždy užitočné overenie si týchto zistení pozorovaním prirodzených situácií fungovania repertoáru (speváckych priležitostí), v rámci ktorých môžu piesne vystupovať i v iných funkčných väzbách, čo býva obvykle znakom uvoľnenosti piesne v rámci funkčnej štruktúry repertoáru ako celku (čiže v jeho systémovej organizácii). Vychádzajúc z vyššie uvedených prejavov kolektívnosti v piesňovom repertoári môžeme teda hovoriť o kolektíve v súvislosti s funkčným a interpretačným invariantom repertoáru. Jeho konkrétnie preja-

vy vo forme variantov možno sledovať v rovine sociálnej a individuálnej.

8.2. Na základe našich výskumov piesňového repertoáru sme dospeli k hypotéze, že pri piesňach, ktoré fungujú ako kolektívne vlastnictvo, spoločné jadró repertoáru celého spoločenstva, sa ako najdôležitejší moment ich fungovania vo vzťahu nositeľov k nim javí ich účelovość, funkčnosť a aktuálnosť tejto funkčnosti v skúmanom čase, ktorá je obmedzená pamäťou závislou na veku informátorov. Tejto funkčnosti sa podriadijú estetické kritériá hodnotenia známych piesní.⁵¹

Vo vrstve repertoáru lokality, ktorú môžeme označiť ako jadro (a najmä v jeho „tradičnej“ časti, u piesní, ktoré boli dlhodobejšie začlenené v miestnom repertoári), sa stráca diferenciácia v estetickom hodnotení piesní, teda estetická funkcia je podriadená funkcií účelovej. Dobu začlenenia v repertoári chápeme ako determinovanú predovšetkým pamäťou nositeľov. Na základe výskumov v spomínamej lokalite sme dospeli k nasledovnému konštatovaniu, ktoré ešte bude potrebné preveriť porovnávacím výskumom v iných prostrediac: *všetky piesne kolektívne prijaté, všeobecne známe a manifestne fungujúce v danom čase vývinového procesu štruktúry repertoáru sú v tomto čase považované nositeľmi za „pekné“ a nediferencujú ich navzájom z hľadiska ich estetickej hodnoty.* Diferenciáciu v hodnotení sme zistili iba pri piesňach, ktoré sa vyznačujú určitou pohyblivosťou v rámci celku. Sú to piesne jednako krátkodobo začlenené v repertoári, alebo tiež piesne dlhšie fungujúce v rámci celku, ale z hľadiska skúmaného času nefunkčné, teda latentný repertoár. Piesne všeobecne známe a považované za kolektívne vlastníctvo (označované ako *naše, východnianske*), ktoré vystupujú v repertoári ako spoločensky funkčné, majú vo vedomí nositeľov hodnotu rovnakú (estetickú). Toto zistenie však nie je platné

pre všetky vekové vrstvy v rovnej miere, čo si bude taktiež potrebné ešte preveriť ďalšími terénnymi výskumami a konfrontovať rovinu kolektívu s rovinou sociálneho rozvrstvenia.

Ako príklad pre uvedené konštatovanie môže slúžiť skupina piesní celoslovenského charakteru, tzv. celonárodných. Ak tieto piesne žijú už vo vedomí akú súčasť repertoáru, nositelia ich zaraďujú na základe ich aktuálnej funkčnosti ako rovnocenné ostatným zložkám repertoáru, neodlišujú ich od iných piesní a hodnotia ich ako rovnako „pekné“ piesne. Estetické cítenie je teda v prípade kolektívne fungujúcich piesní primárne určované ich funkčnosťou.

VI

9. Kolektívnosť predstavuje teda relativne stabilný, od tradície závislý moment existencie piesňového repertoáru a možno ho označiť ako invariant (chápaný aj vo folkloristickej literatúre ako pravok relativne statický: vzory, normy, určité medze, v rámci ktorých sa improvizuje a vytvárajú sa tak konkrétnie varianty),⁵² stojaci v protiklade k variabilite, pri ktorej zohráva dôležitú úlohu sociálne rozvrstvenie nositeľov⁵³ a individuum.⁵⁴ Pri piesňovom repertoári môžeme hovoriť v súvise s kolektívnosťou o invariante funkčnom a interpretačnom. Konkrétnе fungovanie tohto princípu môžeme sledovať na základe štúdia javu v jeho sociálnych vzbách. Skúmaná spoločenská skupina predstavuje vždy určitú konkrétnu formu kolektívu. Skúmanie vzájomného pôsobenia v interakcii repertoár — sociálna štruktúra umožňuje postihnutie dynamických momentov, vnútornnej dynamiky existencie skúmaného javu. Pri poznávaní procesuálnosti skúmaného kultúrneho systému — celku — je dôležité práve hlbšie štúdium a analýza sociálnych väzieb daného javu, pretože toto je konkrétna

rovina, v ktorej sa realizuje životnosť, fungovanie javu. Kolektívnosť je vlastne už určitá abstrakcia získaná aj na základe poznania spôsobu existencie javu vo väzbe na sociálnu štruktúru jeho nositeľov. Naproti tomu sociálna štruktúra skúmaného celku nositeľov predstavuje v konkrétej podobe ako nevyhnutné východisko nášho skúmania vždy určitý variant konkretizovaného kolektívu a zároveň tvorca a nositeľa konkrétnych kultúrnych variantov. Preto výsledky zistené analýzou tejto roviny je potrebné konfrontovať s inými konkrétnymi variantmi, aby bolo možné sledovať určité všeobecne platné tendencie, prípadne presnejšie vymedziť všeobecnú platnosť zistených pozorovaní. Objektom folkloristických výskumov môžu byť iba také spoločenské zoskupenia ľudí, v ktorých možno terénnym výskumom zisťovať v určitej forme fungujúci princíp kolektívnosti.

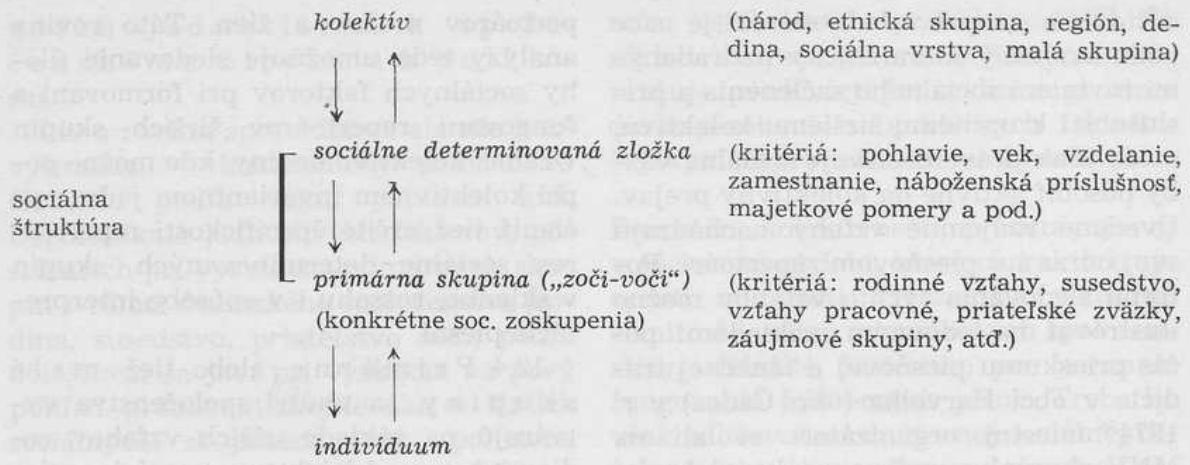
10. Sociálna determinovanosť skúmaného kultúrneho prejavu nám vystúpi do popredia tiež pri sledovaní vzťahu kolektívu ku konkrétej folklornej komunikácii. Ako je známe z novších folkloristických výskumov ľudovej prózy v súčasnosti,⁵⁵ ide o komunikáciu v malých skupinách — teda v skupinách primárnych. Tieto zoskupenia sa vlastne vytvárajú na základe sociálnych väzieb v skúmanom prostredí, sú výsledkom pôsobenia určitého socio-kultúrneho prostredia. Na druhej strane zase práve skúmaním týchto sociálnych skupín a mechanizmu fungovania folklorých prejavov (prozaických útvarov i piesni) možno v ich rámci dospiť k určitým všeobecne platným poznatkom nezávislým na kultúrnych a sociálnych špecifickostach toho-ktorého spoločenstva (vymedzeného lokálne, regionálne či inak). Vidíme tu úzku späťosť a vzájomnú podmienenosť oboch sledovaných ro-

vín väzby kultúrnych javov na ich nositeľov — roviny kolektívu a roviny sociálnej štruktúry. Iba vzájomnou konfrontáciou oboch týchto úrovní (abstraktného kolektívu a konkrétneho, sociálne determinovaného spoločenstva nositeľov) možno bližšie sledovať a analyzovať mechanizmus fungovania folklorých javov v skúmanom čase.

11. Vnútorná spoločenská diferenciácia celku nositeľov teda predstavuje rovinu fungovania kultúrnych javov ako ich pohyblivú, dynamickú zložku, kým rovinu kolektívu zase môžeme označiť v porovnaní s ňou ako relativne stabilnú. Nie v každom spoločenstve, ako aj nie v každom časovom momente skúmania, zohráva sociálna diferenciácia rovnakú úlohu pri fungovaní celku. Je potrebné skúmať ju vždy v závislosti na konkrétnych podmienkach existencie — v rôznych podmienkach zohrávajú totiž sociálne determinanty odlišnú úlohu. Sociálna diferenciácia vystupuje ako ďalšia rovina na ceste skúmania od kolektívu k indívidu.

VII

12. Kolektívnosť — ako sme už spomenuli — predstavuje rovinu nadradenú vnútornej sociálnej diferenciácií, vyjadruje všeobecnejšie zákonitosť fungovania kultúrnych javov, čo sa veľmi markantne prejavuje najmä pri národopisnom výskume sociálne differencovaného lokálneho spoločenstva — jednej dediny. V takomto spoločenstve možno vyčleniť nasledovné hierarchické usporiadanie jednotlivých úrovní skúmania, v rámci ktorých fungujú kultúrne prejavy, a ktoré nám môžu slúžiť ako roviny systémovej analýzy skúmaných kultúrnych javov viazaných na vymedzený celok:

Uvedená hierarchia predstavuje — samozrejme — ideálnu abstraktnú schému (vzhľadom k národopisne zameranému výskumu) vhodnú pre dedinské spoločenstvo, v rámci ktorého je dôležité rozlišovanie sociálnej diferencovanosti. Varianty tejto schémy sú závislé od vymedzenia celku nositeľov, od toho, ako sme si vyčlenili kolektív, a teda od toho, čo budeme považovať za systém. V prípade skúmania jednej sociálnej vrstvy vyčlenenej na základe druhej z uvedených rovín nie je potrebné skúmať osobitne vnútorné členenie, ak ide o skupinu sociálne jednotnú (napr. skupina žien jednej vekovej vrstvy z Východnej, pracujúcich spolu v lesnej škôlke). Dôležitosť skúmania vnútornej sociálnej diferenciácie vnútri spoločenstva jednej lokality závisí okrem iného tiež od jej veľkosti. Väčšia dedina býva spravidla tiež — najmä v súčasnosti — vnútorné diferencovanejšia ako lokalita s malým počtom obyvateľstva. Takouto sa nám javí napr. Východná v porovnaní s Lipovskou Tepličkou (s menším počtom obyvateľov), kde vnútorná sociálna diferenciácia nie je až natoľko výrazná, čo sa prejavuje v prípade Východnej tak vo väčšej kvantitatívnej šírke repertoáru, ako aj v jeho väčszej variabilite a vnútornej členitosti.

12.1. Systémom nám bude v tomto prípade kolektív a prvkom individuum. Cez

(národ, etnická skupina, región, dedina, sociálna vrstva, malá skupina)

(kritériá: pohlavie, vek, vzdelanie, zamestnanie, náboženská príslušnosť, majetkové pomery a pod.)

(kritériá: rodinné vzťahy, susedstvo, vzťahy pracovné, priateľské zväzky, záujmové skupiny, atď.)

sociálne začlenenie individua v kolektíve, určované socio-psychickými danosťami, môžeme potom skúmať jeho spoločenský status v rámci celku, ktorý je určujúci vo vzťahu individua k fungujúcim kultúrnym prejavom. Nemožno tu teda hovoriť o jednoznačnej závislosti individua od kolektívu ako všeobecne platnej v rovnej miere. Táto je nielen dialektická a obojstranná — ako na to už upozornili viacerí bádatelia⁵⁶ — ale je tiež závislá od miery spoločenskej záinteresovanosti v rámci kolektívu a vzťahov jednotlivca k folklóru (preto pri skúmaní folklóru zohráva kvalitatívne hodnotenie informátorov z tohto hľadiska veľmi dôležitú úlohu). Určujúcim ukazovateľom vzťahu jednotlivca ku kolektívne platným normám a hodnotám je vo vzťahu k folklóru jeho spoločenský status a psychologické faktory. V súvise so skúmaním estetických postojov a normiem v rámci dedinského kolektívu konštatoval M. Lescák, že hierarchia individuálnych estetických postojov býva priamo závislá na hierarchii spoločenského rozvrstvenia a že kolektívna estetická norma má platnosť pre celý kolektív.⁵⁷

12.2 V súvise s vyššie uvednou schému potom vzájomné pôsobenie prebieha v lokálne vymedzenom dedinskom spoločenstve smerom od kolektívu cez sociálne väzby jednotlivca v ňom k in-

divíuu a naopak. Jednotlivec je sice podmieňovaný hierarchicky nadradenými rovinami sociálneho začlenenia a príslušnosti k určitému širšiemu kolektívu, môže však práve cez svoje sociálne väzby pôsobiť aktívne na kolektívny prejav. Uvedené vzájomné vzťahy nachádzajú svoj odraz i v piesňom repertoári. Potrebu sledovania týchto vzťahov možno ilustrovať nasledovným príkladom: počas prieskumu piesňovej a tanecnej tradície v obci Harvelka (okr. Čadca) v r. 1974⁵⁸ miestni organizátori zvolali na MNV skupinku mužov, od ktorých ako od dobrých spevákov sme očakávali základné informácie o charaktere piesňovej kultúry obce. Výsledok práce s nimi bol však minimálny, pretože speváci vzhľadom na to, že patrili k rôznym vekovým vrstvám a nikdy spolu v takomto zložení nespievali, neboli schopní zjednotiť sa ani v spoločnom repertoári, ani v spôsobe interpretácie piesní, napriek tomu, že všetci pochádzali a žili v jednej obci.

12.3. Sociálne determinovaná zložka vnútri dedinského spoločenstva, v rámci ktorej sa vytvárajú skupiny podľa pohlavia, veku, vzdelania, zamestnania, náboženskej príslušnosti, majetkových pomerov a pod., predstavuje rovinu objektívneho začlenenia individua v kolektíve. Dôležitosť jednotlivých vymedzených faktorov pritom kolíše podľa konkrétnych podmienok.

V tejto rovine analýzy piesňového repertoáru sa nám naskytuje možnosť sledovania **pohybov repertoáru** a jeho vnútorného členenia, a to predovšetkým v rozvrstvení podľa veku a pohlavia, prípadne v špecifickej väzbe určitých piesňových žánrov na niektoré zamestnania (lesní robotníci, pastieri, roľníci — trávnice). Výskumom zmien alebo určitých tendencií k zmenám môžeme sledovať vývinové posuny v piesňom repertoári rôznych generácií nositeľov, ako aj tendencie vývinových zmien v špecifickosti re-

pertoárov mužov a žien. Táto rovina analýzy teda umožňuje sledovanie úlohy sociálnych faktorov pri formovaní a fungovaní repertoárov širších skupín v rámci kolektívu dediny, kde možno pri kolektívnom invariantnom jadre vyčleniť tiež určité špecifickosti repertoárov sociálne determinovaných skupín v skladbe, rozsahu i v spôsobe interpretácie piesní.

12.4. Primárne, alebo tiež malé skupiny sa vnútri spoločenstva vytvárajú na základe užších vzťahov rodinných, susedských, pracovných, priateľských, záujmových a pod. Predstavujú konkrétnie sociálne zoskupenia jednotlivcov *zoči-voči*,⁵⁹ v rámci ktorých prebieha proces socializácie jednotlivca v spoločenstve. V sociálnej psychológii sa pod termínom „primárna skupina“ chápe „dve alebo viac osôb v intímnom spojení, zoči-voči. Najdôležitejšie primárne skupiny sú rodina, priateľstvo a pracovné skupiny. Sú primárne v zmysle ich trvalého vplyvu na jednotlivca.“⁶⁰

V prípade malých skupín zohráva subjektívny faktor oveľa významnejšiu úlohu ako v širších sociálnych skupinách. Pri formovaní primárnych skupín sú popri faktoroch sociálnych rozhodujúcich aj psychologické determinandy. Sú to skupiny vo všeobecnosti ustálené iba relativne, ich zloženie a späťosť individua s nimi sa môže v priebehu času meniť. Pre formovanie piesňových repertoárov týchto sociálnych skupín zohráva dôležitú úlohu moment **pravidelnosti kontaktov**. Veľmi výrazne vystupuje do popredia napr. pri určitých ustálených repertoároch piesní fungujúcich v rámci pracovných skupín (napr. dojičiek v JRD, alebo kolektívov pracujúcich v rámci pridruženej výroby, či pracovnej „čaty“ v lesnej škôlke), najmä ak pracovné prostredie poskytuje možnosti pre vytváranie speváckych priležitostí. Z nášho hľadiska vystupuje v týchto súvislostiach do popredia predovšetkým

vzťah jednotlivca k spoločenskému životu a k folklóru.

Ide o rovinu spravidla — ale nie bezvýhradne — hierarchicky podriadenú členeniu podľa veku, pohlavia atď. Usporiadanie jednotlivých faktorov, pôsobiacich pri vytváraní primárnych skupín v rámci dedinského spoločenstva (rodina, susedstvo, piateľstvo atď.) podľa dôležitosti sa javí pri výskume na prvý pohľad problematickejšie ako v širších sociálnych skupinách (vek, pohlavie, atď.) — práve v dôsledku svojej závislosti na subjektívnych postojoch jednotlivcov, ktorí ich tvoria — a tým aj oveľa variabilnejšie.

Z hľadiska folkloristiky zohrávajú primárne skupiny dôležitú úlohu, pretože predstavujú rovinu, v ktorej sa realizuje folklórna komunikácia⁶¹ a sú to vlastne potenciálne interpretačné zoskupenia. V ich rámci dochádza k formovaniu a vzájomnej konfrontácii relatívne ustálených skupinových i individuálnych repertoárových variantov a zároveň tu prebieha realizácia jednotlivých variantov piesní z hľadiska ich interpretácie i konkrétnej funkčnej väzby, fixuje sa určité relativne ustálené znenie variantov piesní. V rámci primárnych skupín môže bádateľ uskutočňovať priame pozorovanie folklórnych situácií (prirodzených spevných a rozprávačských príležitostí) a mechanizmu fungovania folklórnych javov v prostredí ich existencie. Takéto pozorovania sú vlastne východiskom pri ekologickom výskume súčasnosti. Ako príklad takýchto výskumov v oblasti ľudovej prózy nám môže slúžiť práca D. Klímovej *Příspěvek ke studiu vypravěckých okruhů*.⁶² Autorka v nej sledovala konkrétnie rozprávačské okruhy, vytvorené na základe spoločenského súžitia rodín spríbuznených, susedských a späťach hospodársky, pričom podľa nej „...tyto společenské vztahy vznikají na rôznych rovinách a mají rozličnou

míru ustálenosti a pravidelnosti.“⁶³ Na základe svojho výskumu D. Klímová zdôrazňuje predovšetkým rodinné prostredie a pôsobenie subjektívnych faktorov (výskyt rozprávačských osobností).

Fenomén kolektívnosti predstavuje aj v súčasnom období, ktoré charakterizuje oproti minulosti výraznejšia vnútorná členitosť lokálne vymedzených spoločenstiev, dôležité kritérium pre poznanie fungovania folklórnych javov. Treba ho však odlišovať od vnútornej sociálnej diferenciácie skúmaného spoločenstva nositeľov ako kategóriu všeobecnejšiu a z hľadiska folkloristického badania aj pri štúdiu súčasnosti veľmi aktuálnu. Práve vymedzenie miery kolektívnosti skúmaných javov, prejavujúcej sa v rôznych formách, umožňuje odhalenie základných mechanizmov fungovania kultúrnych javov v prostredí ich existencie. Pokúsili sme sa o jeho naznačenie na príklade súčasného piesňového repertoáru spoločenstva jednej lokality. V týchto súvislostiach možno kolektívnosť označiť za jednu z vlastností fungovania repertoáru. Je dôležitým ukazovateľom systémovosti prvkov viazaných v celku repertoáru. Kolektívnosť pritom chápeme ako rovinu nadradenú vnútornej sociálnej diferenciácie nositeľov. Je závislá od skúmaného vymedzeného celku (systému nositeľov) a vychádza principiálne z fenoménu celostnosti (a teda systémovosti). Predstavuje abstraktnú rovinu skúmania vzťahu nositeľov a skúmaného kultúrneho javu. Práve tento prístup umožňuje na rôznych úrovniah systémovej analýzy sledovanie určitých všeobecných spôsobov správania sa systému, jeho spôsob a mieru organizácie. Miera kolektívnosti poukazuje na mieru organizovanosti skúmaného komplexu kultúrnych javov ako celku vzhľadom k jeho okoliu a je výrazom závislosti kultúrnych prejavov na celku jeho nositeľov. Preto je z hľadiska ekologického výsku-

mu súčasnosti potrebné vyčlenenie javov, foriem atď., podliehajúcich kolektívemu mechanizmu fungovania, predstavujúcich rovinu variantov. Prejavky kolektívnosti môžeme v súčasnosti sledovať jednak vo folklórnom vedomí skumaného celku nositeľov (v podobe vzorov, noriem, hodnotových orientácií, ale i invariantu kultúrnych prejavov), jednak v konkrétnych kultúrnych formách a prejavoch, ktoré nemusia vždy súhlasit s ich obrazom vo vedomí. V prípade piesňového repertoáru sa nám takýmto prejavom kolektívnosti javí vo sfére folklórneho povedomia najmä funkčný a interpretačný invariant repertoáru. Pokiaľ ide o jeho konkrétnu formu, predstavuje ju predovšetkým jadro repertoáru.

POZNÁMKY

- 1 BENEŠ, B.: Sovětské folkloristické diskuze 1953–1964 a teorie současného folklóru. Čes. Lid. 52, 1965, s. 91 n.
- 2 Tamtiež; Ten istý: Několik poznámek k současnému folklóru. Národop. Akt., 2, 1965, s. 45–53. — MELICHERČÍK, A.: Slovenský folklór. Chrestomatia. Bratislava 1959; Ten istý: Teória národopisu. Martin 1945.
- 3 BOGATYRIOV, P.: Folklór jako zvláštní forma tvorby. In: Souvislosti tvorby. Praha 1971: „Existence folklórního výtvaru jako takového začíná teprve tehdy, když byl přijat určitým společenstvím, a existuje z něho jen to, co si toto společenství přivlastnilo.“ (s. 36–37).
- 4 LEŠČAK, M.: K základným pojmom vied o tradičnej ľudovej kultúre. Osvetová práca, 1976, s. 12–14; „Pod pojmom tradičná kultúra chápe súčasná etnografia a folkloristika systém kultúrnych javov, ktoré vznikli a pretrvávali ako dôsledok bezprostredného aktuálneho poznávacieho procesu, odrážajú určité stránky spoločenského a materiálneho života a existujú v kolektívnom vedomí konkrétnej lokálnej pospolitosti... alebo tiež v kolektívnom vedomí istej sociálnej skupiny...“
- 5 GENNEP, A. v.: Manuel de folklore français contemporain. Paris 1937–1946. — VOIGT, V.: A folklór alkotások elemzése. Budapest 1972. — GUSEV, V.: O kollektív-
- nosti v folklore. Specifika folklórnych žanrov. In: Russkij fol'klor, 10, 1966. (Tu i ďalšia literatúra.) Ďalej napr. ELSCHEKOVCI, A. a O.: Úvod do štúdia slovenskej ľudovej hudby I., 1957: „Pojmy ľudová a umelá hudba proti sebe zvýrazňujú rozličný sociálny pôvod a sociálnu funkciu hudby.“ (s. 4). — LENG, L.: Slovenský ľudový spev a ľudová hudba. Bratislava 1957, s. 27. — ČISTOV, K.: Špecifikum folklóru vo svetle teórie informácie. Slov. Národop., 20, 1972, s. 345–359; Ten istý: Folkloristika i sovremennost. Sov. Etnogr., 37, 1962, s. 3–17.
- 6 Na potrebu skúmania nositeľov folklórnej tradície upozorňuje už napr. MELICHERČÍK, A.: c. d. Teória národopisu, z hľadiska prozaického podania sa problematikou nositeľa vo folklóre zaobráť tiež KOLEČÁNYI, M.: Nositelia ústnej prozaickej tradície. Národop. Sbor. 8, 1947, s. 221–231.
- 7 PLICKA, K.: Eva Studeničová spieva. Martin 1928.
- 8 KRESÁNEK, J.: Zuzka Selecká spieva. Piesne z Dobrej Nivy. Martin 1943.
- 9 SATKE, A.: Hlučinský pohádkář Josef Smolka. Ostrava 1958.
- 10 SIROVÁTKA, O. — GELNAR, J.: U zpěvačky Zuzany Martynkové. Národop. Akt. 4, 1967, s. 18–25.
- 11 KLUSEN, E.: Das Situation des Singens

ár, pozostávajúce z piesní všeobecne známych celému kolektívu.

Dôležitosť skúmania iných rovín väzby kultúrnych javov na nositeľov (predovšetkým sociálne vymedzených) je určovaná charakterom a veľkosťou skumaného celku nositeľov a predstavuje už konkrétny variant kolektívu. V rámci sociálne vymedzených skupín nositeľov (primárnych skupín i skupín širších, členených podľa veku, pohlavia, zamestnania atď.) možno sledovať dynamiku skumaného systému javov a jeho vnútornú diferenciáciu. Rovina väzby kultúrnych javov na sociálne determinované zložky nositeľov predstavuje ďalší článok na ceste skúmania od kolektívu k individu. ⁶⁴

- in der Bundesrepublik Deutschland. I. Der Umgang mit dem Lied. Köln 1974.
- 12 GENNEP, A. v.; c. d.
- 13 BOGATYRIOV, P.: Aktivně kolektivní, pasivně kolektivní, produktivní a neproduktivní etnografické jevy. In: c. d. Souvislosti tvorby s. 165–166.
- 14 BOGATYRIOV, P.: Lidová píseň z funkčního hlediska. In: c. d. Souvislosti tvorby, s. 120.
- 15 BOGATYRIOV, P.: c. d. Lidová píseň, s. 120–121.
- 16 BOGATYRIOV, P.: Voprosy teorii narodnogo iskusstva. Moskva 1970, s. 393–401.
- 17 Tamtiež.
- 18 BOGATYRIOV, P.: Tradícia i improvizácia v narodnom tvorčestve. In: c. d. Voprosy teorii.
- 19 MELICHERČÍK, A.: c. d. Teória národného folklóru, s. 90.
- 20 Tamtiež, s. 80.
- 21 MELICHERČÍK, A.: Tradičné a netradičné v ľudovej kultúre. Slov. Národop., 14, 1966, s. 523 n.
- 22 Tamtiež.
- 23 MELICHERČÍK, A.: c. d. Teória národného folklóru, s. 107.
- 24 Tamtiež, s. 118.
- 25 LEŠČÁK, M.: c. d., s. 12–14.
- 26 BARTÓK, B.: Postrehy a názory. Bratislava 1965, s. 108.
- 27 KRESÁNEK, J.: Slovenská ľudová píseň zo stanoviska hudobného. Bratislava 1951, s. 73.
- 28 BURLASOVÁ, S.: K dialektike vzťahu folklórnej a estetickej hodnoty ľudových piesní. In: Premeny ľudových tradícii v súčasnosti. Bratislava 1977, s. 157–165.
- 29 Tamtiež, s. 159.
- 30 Tamtiež, s. 159–160.
- 31 Terénnne výskumy v rokoch 1972–1976.
- 32 GUSEV, V.: c. d. O kollektivnosti v folklóre.
- 33 Bližšie o tom BENEŠ, B.: c. d. Sovětské folkloristické diskuse.
- 34 GUSEV, V.: c. d. O kollektivnosti v folklóre, s. 22.
- 35 Tamtiež.
- 36 KLUSEN, E.: c. d. v pozn. 11.
- 37 BENEŠ, B.: c. d. Několik poznámek k současnemu folklóru.
- 38 LEŠČÁK, M.: K problému empirického výskumu súčasných kolektívnych estetických noriem. In: c. d. Premeny ľudových tradícii v súčasnosti, s. 101.
- 39 Obdobie súčasnosti chápeme v súhlase so súčasným slovenským i sovietskym ponímaním tohto termínu približne od roku 1945. Bližšie o tom PRANDA, A.: Niektoré teoretické otázky štúdia ľudovej kultúry v súčasnosti. Slov. Národop. 18, 1970, s. 39–60. (Tu i ďalšia literatúra.)
- 40 SALNER, P.: K niektorým problémom výberu manželského partnera na Kysuciach v súčasnosti (rkp.).
- 41 Štatistická ročenka Bratislavu. 1950–1975.
- 42 Filozofický slovník (Bratislava 1974) uvádza ďalšie znaky kolektívu ako filozofickej kategórie. Sú to: a) spojenie jednotlivcov na základe nejakých spoločných úloh, b) spoločná činnosť a vzájomná pomoc, c) určitá organizácia (s. 252).
- 43 O interakcii modelových systémov repertoár – spoločenstvo bližšie v práci KREKOVÍČOVÁ, E.: Funkcia a život piesne v súčasnom dedinskem prostredí. (Východná). Kandidátska dizertačná práca. Bratislava 1979. (Rkp.) – ORSÁRYOVÁ, E.: Príspevok k systémovému skúmaniu piesňového repertoáru. Slov. Národop. 24, 1976, s. 427–432.
- 44 ŠVECOVÁ, S.: Kopanicové sídla a dedina. Praha 1975.
- 45 Citované práce P. Bogatyriova, A. Melicherčíka, M. Leščáka, V. Guseva a ďalších v pozn. č. 3, 4, 5, 6, 13, 16, 21. SIROVÁTKA, O. – GELNAR, J.: c. d. v pozn. 10, s. 21 používajú termín „kollektívna tradícia“.
- 46 KRECH, D. – CRUTCHFIELD, R. S. – BALLACHEY, E. L.: Človek v spoločnosti. Základy sociálnej psychológie. Bratislava 1968, s. 286.
- 47 LEŠČÁK, M.: c. d. K problému empirického výskumu, s. 100.
- 48 Bližšie o funkčných väzbách a štruktúre súčasného piesňového repertoáru KREKOVÍČOVÁ, E.: Príspevok k funkčným väzbám piesne v súčasnom dedinskem prostredí. (Na príklade Liptovskej Tepličky). Slov. Národop. 26, 1978, s. 572–585.
- 49 Pri porovnaní výskumov súčasného piesňového repertoáru lokality Liptovská Teplička (okr. Poprad) a Východnej (okr. Liptovský Mikuláš) možno konštatovať, že v Lipt. Tepličke je vnútorná klasifikácia piesní v súvise s primárnu funkcionalitu jednoznačnejšia ako vo Východnej.
- 50 K tejto problematike bližšie SIROVÁTKA, O.: Sociální kontext folklórni komunikace. Slav. slov., 11, 1976, s. 329–335.
- 51 Uvedené pozorovanie sme mali možnosť preveriť dotazníkovým výskumom na vzorke 30 žien strednej a staršej generácie vo Východnej v r. 1976. Zistovali sme u nich estetické hodnotenie vybraných 8 piesní z repertoáru obce. Výsledky sme konfrontovali osobitne u 10 speváčok miestnej folklórnej skupiny, ktoré v podstate potvrdili toto pozorovanie.

- 52 Napr. BOGATYRIOV, P.: c. d. Voprosy teorii, s. 393–401, tiež GUSEV, V.: c. d. O kollektivnosti v folklore, a ďalší.
- 53 MELICHERČÍK, A.: c. d. Teória národného písma.
- 54 O variabilite bližšie SIROVÁTKA, O. — GELNAR, J.: Faktory variačného procesu v lidové písni. Národop. Věst. čsl. 47, 1967, s. 183–195; O životě písni v lidové tradici. Brno 1973.
- 55 K tejto problematike bližšie SIROVÁTKA, O.: c. d. Sociální kontext (tu aj ďalšia literatúra). Bibliografia k tejto otázke tiež v práci GAŠPARÍKOVEJ, V.: Monografické štúdium ľudovej prózy v jednej lokalite. (Dačov Lom). Slov. Národop. 25, 1977, s. 45 n.
- 56 Napr. GUSEV, V.: c. d. O kollektivnosti v folklore, tiež BENEŠ, B.: c. d. In: O životě písni, s. 7: (variant) „... je výsled-
- kem dialektického vztahu mezi individuálním a kolektivním tvůrčím procesem a současně dialektickým protikladem snahy o zachování identity písni.“
- 57 LEŠČÁK, M.: c. d. v pozn. 38, s. 101.
- 58 Zúčastnili sme sa tohto výskumu spolu s pracovníkmi Umenovedného ústavu SAV v Bratislave O. Elschekom, S. Dúžekom, M. Ruttkayom a T. Szabóom.
- 59 KRECH, D. — CRUTCHFIELD, R. S. — BALLACHIE, E. L.: c. d., s. 251.
- 60 Tí istí: c. d., s. 251.
- 61 Bližšie SIR VÁTKA, O.: c. d. v pozn. 50.
- 62 KLÍMOVÁ, D.: Příspěvek ke studiu výpravěckých okruhů. Čes. Lid. 51, 1964, s. 14–24.
- 63 KLÍMOVÁ, D.: c. d., s. 14.
- 64 Príspevok je súčasťou kandidátskej dízeratáčnej práce KREKOVIČOVEJ, E.: Funkcia a život piesne, napísaný bol v r. 1977.

К ФЕНОМЕНУ КОЛЛЕКТИВНОСТИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ФОЛЬКЛОРНЫХ ЯВЛЕНИЙ В СОВРЕМЕННОСТИ

Резюме

Проблематика колективности в этнографической литературе сравнительно детально разработана, но ввиду важности этого вопроса исследователи постоянно к нему возвращаются в различной связи. Коллективность понималась, с одной стороны, как один из фундаментальных и определяющих признаков фольклора (или народной культуры вообще), что касалось его генезиса и способа существования, а с другой стороны, коллективность прослеживалась в качестве противоположности к индивидуальности, а в таком смысле и фольклор или народное творчество — как противоположность к профессиональному искусству.

В первых двух частях работы автор рассматривает понимание феномена колективности отдельными авторами, причем их выбор был детерминирован замыслом работы. Это, с одной стороны, взгляды, касающиеся народной культуры и фольклора вообще (А. Геннер, П. Богатырев, А. Мелихерчик, М. Лещак, В. Гусев), работы этномузикологического направления (Б. Барток, И. Кресанек, С. Бурласова)

и, наконец, взгляды на феномен колективности, вытекающие из исследования современности (Э. Клусен, Б. Бенеш, М. Лещак). Отдельные исследователи исходили из феномена колективности, хотя и — в особенности этномузикологи — не всегда использовали этот термин. При этом они связывали коллективность с различными ее проявлениями, или же противопоставляли ее другим проявлениям существования изучаемых явлений.

Работа направлена, далее, на коллективность с точки зрения фольклористического исследования современности, причем прежде по отношению к внутренней социальной дифференциации изучаемых общинностей ее носителей. Феномен колективности представляет и в этот период, который характеризует более отчетливая по сравнению с прошлым внутренняя расчлененность локально ограниченных общностей, важный критерий для познания функционирования фольклорных явлений. Однако его необходимо отличать от внутренней социальной дифференциации общинности носителей как категорию более

общую, а с точки зрения фольклористического исследования и при изучении современности весьма актуальную. Именно определение меры коллективности изучаемых явлений, проявляющейся в различных формах, помогает раскрывать основные механизмы функционирования культурных явлений в среде их существования. Автор попыталась в общих чертах обрисовать его на примере современного песенного репертуара общности одного местонахождения (Виходна). В этой связи коллективность можно обозначить как одно из свойств функционирования репертуара. Она служит важным показателем системности элементов, связанных в единое целое — репертуар. Автор понимает при этом коллективность как плоскость, вышестоящую по отношению к внутренней социальной дифференциации носителей. Она зависит от исследуемого ограниченного целого (системы носителей) и исходит принципиально из феномена целостности (и, следовательно, системности). Представляет абстрактную плоскость исследования отношения носителей и исследуемого явления культуры. Именно этот системный подход позволяет прослеживать на различных уровнях системного анализа общие способы поведения системы, способ и степень ее организации. Мера коллективности указывает на степень организованности изучаемого комплекса явлений культуры как целого по отношению к его окружению и является выражением зависимости явлений культуры от целого его носителей. Поэтому с аспекта экологического исследования современности необходимо выделение явлений, форм и т. д., подверженных коллективному механизму функционирования, представляющих инвариант, и остальных слоев исследуемого комплекса явлений, представляющих плоскость вариантов. Проявления коллективности в настоящее время могут наблюдаться как в фольклорном сознании

исследуемого комплекса носителей (в форме образцов, норм, ценностной ориентации, но и инварианте культурных проявлений), так и в конкретных культурных формах и выражениях, которые не всегда обязательно соответствуют их образу в сознании. В случае песенного репертуара таким выражением коллективности в сфере фольклорного сознания кажется главным образом функциональный и интерпретационный инвариант репертуара, что же касается конкретной формы, то ее представляет прежде всего ядро репертуара, состоящее из песен, известных всему коллективу.

Важность изучения других плоскостей связи культурных явлений с носителями (прежде всего социально ограниченными) определяется характером и объемом ограниченного исследуемого целого — носителей, который представляет уже конкретный вариант коллектива. В рамках социально ограниченных групп носителей (первичных групп и групп более обширных, расчлененных по возрасту, полу, работе и т. д.) можно наблюдать динамичность изучаемой системы и ее внутреннюю дифференциацию. Плоскость связи культурных явлений с социально детерминированными составляющими носителей представляет собой следующее звено на пути изучения от индивидуума к коллективу. В рамках социальной структуры деревенской общности автор выделяет две социальные плоскости: расчленение на основе возраста, пола, образования, рода занятий, вероисповедания, имущественных отношений и т. д. и первичные группы, выделенные в соответствии с критериями: семейные отношения, соседство, трудовые отношения, дружеские отношения, группы по общим интересам и т. п. Взаимное воздействие в локально ограниченной общности происходит, таким образом, по направлению от коллектива через социальные связи индивидуума в нем и наоборот.

DAS PHÄNOMEN KOLLEKTIVITÄT BEI DER ERFORSCHUNG VON FOLKLOREERSCHEINUNGEN IN DER GEGENWART

Zusammenfassung

Die Problematik der Kollektivität, des kollektiven Charakters, ist in der ethnographischen Literatur verhältnismäßig eingehend bearbeitet worden, doch kehren — im Hinblick auf die Wichtigkeit dieser Frage — die Forscher in verschiedene Zusammenhängen immer wieder zu diesem Problem zurück. Der kollektive Charakter wurde teils als eines der fundamentalen und determinierenden Merkmale der Folklore und der Volkskultur überhaupt betrachtet, insbesondere was ihre Genese und die Art ihrer Existenz betrifft, auf der anderen Seite erblickte man in der Kollektivität einen Gegensatz zur Individualität und in diesem Sinn betrachtete man die Folklore oder das volkstümliche Kunstschaften als Gegensatz zur professionellen Kunst.

In den beiden ersten Teilen ihrer Studie beschäftigt sich die Autorin mit der Auffassung des Phänomens Kollektivität bei den einzelnen Autoren. Die von ihr getroffene Auswahl der Autoren war dabei vom Zweck ihrer Studie determiniert. Gegenstand ihrer Betrachtungen sind einerseits die Ansichten über die Volkskultur und die Folklore im allgemeinen (A. v. Gennep, P. Bogatyrov, A. Melicherčík, M. Leščák, V. Gusev), dann ethnomusikologisch orientierte Arbeiten (B. Bartók, J. Kresánek, S. Burlasová) und schließlich Anschauungen über das Phänomen Kollektivität, die aus der Erforschung der Gegenwart hervorgehen (E. Klusen, B. Beneš, M. Leščák). Die genannten Forscher gingen vom Phänomen Kollektivität aus, auch wenn sie — insbesondere die Ethnomusikologen — nicht immer diese Bezeichnung anwenden. Sie verbanden dabei die Kollektivität mit verschiedenen ihrer Äußerungen oder stellten sie als Gegensatz zu anderen Existenzformen der untersuchten Erscheinungen auf.

Die Autorin untersucht die Kollektivität vom Aspekt der folkloristischen Erforschung der Gegenwart aus, vor allem in bezug auf die innere soziale Differenzierung der untersuchten Gemeinschaften

ihrer Träger. Auch in dieser Epoche, die durch eine zum Unterschied von der Vergangenheit markante innere Gliederung der lokal definierten Gemeinschaften charakterisiert ist, stellt das Phänomen der Kollektivität ein wichtiges Kriterium für die Erkenntnis der Funktion von Folkloreerscheinungen dar. Man muß dieses Phänomen jedoch als allgemeinere und vom Blickpunkt der folkloristischen Forschung auch beim Studium der Gegenwart sehr aktuelle Kategorie von der inneren sozialen Differentiation der Gemeinschaft ihrer Träger unterscheiden. Gerade die Abgrenzung des Maßes der Kollektivität der untersuchten Erscheinungen, die sich in verschiedener Form äußert, ermöglicht es uns, die fundamentalen Mechanismen des Fungierens von Kulturercheinungen in der Umwelt ihrer Existenz aufzudecken.

Die Autorin versuchte das Phänomen Kollektivität am Beispiel des heutigen Liedrepertoires einer Lokalität (der Gemeinde Východná) zu erläutern. In diesem Zusammenhang kann man die Kollektivität als eine der Eigenschaften des Fungierens des Repertoires bezeichnen. Sie ist ein wichtiger Anzeiger der Systemität der in der Gesamtheit des Repertoires gebundenen Elemente. Die Kollektivität wird dabei als Ebene aufgefaßt, die der inneren sozialen Differenzierung der Träger übergeordnet ist. Sie ist vom untersuchten, abgegrenzten Komplex (dem System der Träger) abhängig und geht grundsätzlich vom Phänomen der Komplexität (und daher von der Systemität) aus. Sie bildet die abstrakte Ebene der Erforschung der Beziehung zwischen dem Träger und der betreffenden Kulturercheinung. Gerade diese Methode ermöglicht es, bestimmte allgemeine Verhaltungsweisen des Systems, seine Art und das Maß seiner Organisation auf verschiedenen Stufen der Systemanalyse zu untersuchen. Das Maß der Kollektivität weist auf den Grad der Organisiertheit des erforschten Komplexes von Kulturercheinungen als einer Gesamtheit in bezug auf seine Umgebung hin; es ist ein Ausdruck

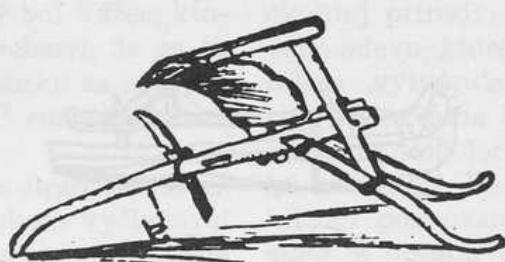
der Abhängigkeit der Kulturerscheinungen von der Gesamtheit ihrer Träger. Deshalb ist es vom Aspekt der ökologischen Erforschung der Gegenwart notwendig, die Äußerungen, Formen usw. auszuscheiden, die dem kollektiven Mechanismus des Fungierens unterworfen sind und eine Invariante darstellen. Ebenso müssen die anderen Schichten des untersuchten Komplexes von Erscheinungen, die die Ebene der Varianten repräsentieren, ausgegliedert werden.

Äußerungen des kollektiven Charakters, der Kollektivität, kann man heute teils an dem Folklorebewußtsein der untersuchten Gesamtheit der Träger verfolgen (in der Gestalt von Mustern, Normen, Wertorientierungen, aber auch in der Gestalt einer Invariante von Kulturäußerungen), andererseits an konkreten Kulturformen und Kulturerscheinungen, die nicht immer mit ihrem Abbild im Bewußtsein der Träger übereinstimmen müssen. Als derartige Äußerung der Kollektivität erscheint uns im Falle des Liedrepertoires in der Sphäre des Folklorebewußtseins insbesondere die Funktions- und Interpretationsinvariante des Repertoires. Was die konkrete Form betrifft, stellt der Kern des Repertoires eine solche Äußerung der Kollektivität dar. Dieser Kern besteht aus den Liedern, die dem gesamten Kollektiv allgemein bekannt sind.

Die Wichtigkeit der Erforschung anderer

Ebenen der Bindung von Kulturerscheinungen an ihre Träger (vor allem an sozial definierte Träger) ist durch den Charakter und die Größe des abgegrenzten untersuchten Komplexes der Träger gegeben, der bereits eine konkrete Variante des Kollektivs darstellt. Im Rahmen von sozial definierten Gruppen von Trägern (primäre und breitere Gruppen, gegliedert nach Alter, Geschlecht, Beschäftigung usw.) lässt sich die Dynamik des untersuchten Systems von Erscheinungen und seine innere Differentiation verfolgen. Die Ebene der Bindung von Kulturerscheinungen an sozial determinierte Komponenten der Träger bildet einen weiteren Schritt auf dem Weg der Forschung, der vom Individuum zum Kollektiv führt.

Im Rahmen der sozialen Struktur der Dorfgemeinschaft unterscheidet die Autorin zwei soziale Ebenen: eine Gliederung nach dem Alter, dem Geschlecht, der Bildung, der Beschäftigung, dem Religionsbekenntnis, den Besitzverhältnissen usw. und primäre Gruppen, gegliedert nach Familienbeziehungen, Nachbarschaft, Arbeitsbeziehungen, freundschaftliche Bindungen, Interessengemeinschaften usw. Die wechselseitige Wirkung verläuft dann in einer lokal begrenzten Gemeinschaft vom Kollektiv über die sozialen Bindungen des Individuums in ihm und umgekehrt.

Slovenský národopis

Casopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 28, 1980, číslo 3

Vychádza štyri razy do roka

Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka

PhDr. BOŽENA FILOVÁ, CSc.

Výkonná redaktorka

PhDr. VIERA GAŠPARÍKOVÁ, CSc.

Tajomníčka redakcie

PhDr. Zora Vanovičová

Typografia: Eva Kovačevičová

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, CSc., doc. PhDr. Václav Frolov, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosálová, CSc., PhDr. Adam Pranda, CSc., doc. PhDr. Antonín Robek, CSc.

Redakcia: 884 16 Bratislava, Klemensova 19
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 20,—; celoročné predplatné Kčs 80,—

Výmer SÚTI č. 8/6.

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6/VII, 884 19 Bratislava. Možno objednať aj na každej pošte alebo u doručovateľa.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1980

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук

Год издания 28, 1980, № 3

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Вера Гашпарикова

Адрес редакции: 884 16 Братислава, Клеменсова 19

SLOWAKISCHE VOLSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 28, 1980 Nr. 3. Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Viera Gašparíková

Redaktion: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 28, 1980, No. 3

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences.

Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Viera Gašparíková

Editor: 884 16 Bratislava, Klemensova 19, L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences

Anné 28, 1980, No. 3

Parait quatre fois par an, Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Viera Gašparíková

Rédaction: 884 16 Bratislava, Klemensova 19

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam HOLLAND

Index 49616

Tan Hila
47